

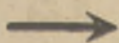
Ο ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

ΤΟΥ
ΓΕΩΡΓ. ΦΤΕΡΗ

«ΑΦΟΥ παρουσιάσατε τό Σικελιανό, πρέπει νά παρουσιάσετε και τόν Καζαντζάκη» — αυτό είναι στήν ούσία του τό αίτημα πού μάς άπευθύνεται τελευταία από πολλούς. Νά γράψομε κάτι και για τόν Καζαντζάκη. Πρόκειται άληθινά για ένα αίτημα πού έρχεται αϋθόρμητα και για τόν ένα και για τόν άλλο, μόλις προφερθεί τό όνομα του ενός ψιθυρίζεται τό όνομα και του άλλου. Σάν νά συνδυάζονται μονομιάς, σάν νά όμοιοκαταληκτοϋν μέσα στη νέα μας γραμματολογία. Σικελιανός - Καζαντζάκης! 'Ο πρώτος με τή βεζουβιακή λυρική φύση του πού έλαμψε και θα έξακολουθήσει νά λάμπει στό ποιητικό μας στερέωμα, ό δεύτερος με τό θαυμαστό προβολέα - στοχασμό του, πού έχει πέσει επάνω και σ' όλους τούς τόπους και σ' όλα τά μεγάλα, τά καθολικά θέματα. Κι' οι δύο μαζί, όχι μόνο με τό ταλέντο τους, αλλά και με τή λαϊκή τους εύαισθησία, τή λυδία λίθο τής άνθρωπιάς, και με τό καθαρό προοδευτικό πνεϋμα τους.

Τώρα ένα χαρακτηριστικό γεγονός πού έδημοσιεύθη πριν από λίγες μέρες στις έφημερίδες — και τό λέω χαρακτηριστικό γιατί δείχνει ως πού έχει φτάσει με τή συγγραφική του άπήχηση ό Καζαντζάκης, και πώς εκείνοι πού τόν ξέρουν δέν αφήνουν καμμιά εύκαιρία δίχως νά τιμήσουν τή μνήμη του.

'Ενενηντα έξη Νορβηγοί τουρίστες πού έπήγαν στην Κρήτη, έτερμάτισαν τήν περιόδειά τους στό 'Ηράκλειο, με ένα είδος προσκύνημα στον τάφο του Καζαντζάκη. 'Ανέβηκαν τό πρωί στη «βίγλα» του Μαρτινέγκο όπου έχουν θάψει τό συγγραφέα, κι' εκεί, σε μιά σεμνή ύποβλητική τελετή, ό άρχηγός τής έκδρομής, αφού μίλησε για τή ζωή του και για τό έργο του στους συμπατριώτες του, παραταγμένους σ' ένα ήμικύκλιο τιμητικό, άφησε επάνω στη βαρειά ταφόπετρα «λίγα λουλούδια από τή Νορβηγία». 'Επειτα ένας άλλος Νορβηγός — συγγραφέας και καθηγητής σε Πανεπιστήμιο — διάβασε τό μήνυμα κάποιου συναδέλφου του πού δέν μπόρεσε νά λάβει μέρος στην έκδρομή και έδωσε τό σύνθημα για τήν τήρηση ενός λεπτού σι-

Συνέχεια εις τήν
= 12ην σελίδα

Το Βήμα ν: 6473/3-7-1966 σ. 1

Ο ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Του κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΤΕΡΗ

Συνέχεια εκ της 1ης σελίδος

γής, που όταν τελείωσε, έφαλαν έναν απαλό νορβηγικό ύμνο με τον τίτλο «Τό νά ζεις είναι ν' αγαπάς». Κι' όλο τούτο τό θέαμα, όπως επρόσθετε ή πληροφορία, τό παρακολουθήσανε οί Κρητικοί με συγκίνηση. Με εύλογη συγκίνηση, καθώς έβλεπαν νά τιμούν με τόσες εκδηλώσεις ένα συμπατριώτη τους, άνθρωποι φτασμένοι από την ψηλότερη άκρη της Εύρώπης, από τό μακρινό Βορρά.

Συνεχίζω με μία πληροφορία δική μου, που δέν βγαίνει από κανέναν ιδιαίτερο λογοτεχνικό έλεγχο. Βγαίνει άπλούστατα από ένα κοινό ρεπορτάζ. Είναι ή πληροφορία που θά έδινε σε μία έφημερίδα, όχι με την άρμοδιότητα του γράφοντος, αλλά με την άκρίβεια του ρεπόρτερ, του κοινότερου έστω ρεπόρτερ, άν τύχαινε ή έφημερίδα αύτή νά μου άναθέσει την έξής έρευνα, μαθαίνοντας ότι τοιμάζομαι για ένα μεγάλο ταξίδι στην Εύρώπη :

— Ποιός "Ελληνας συγγραφέας, μετά τούς αρχαίους, είναι στην Εύρώπη εύρύτερα γνωστός;

Γυρίζοντας, θά έδινε, χωρίς διασταγμό, την άπάντηση:

— 'Ο Καζαντζάκης! Κι' όχι μόνο στην Εύρώπη, παντού!

Τό λέω κάνοντας πλήρη άφαιρέση του προσωπικού μας δεσμού, χωρίς μ' άλλα λόγια νά ύφίσταμαι στο έλάχιστο την έπιρροή, την τόσο ανθρώπινη άλλωστε, που καταντά φυσικό νά άσκει επάνω μας, επάνω σ' όλους μας, ή θύμηση ενός παλιού αγαπητού φίλου. Είναι δε δέβεια περιττό νά προσθέσω πώς ή διαπίστωσή μου ότι μετά τούς αρχαίους (και δέν δρίσκω καθόλου άσέβη τη συσχέτιση των αρχαίων με ένα συγγραφέα σύγχρονο) ο Καζαντζάκης αντιπροσωπεύει μία έλληνική πνευματική άξια γενικά άναγνωρισμένη, δέν σημαίνει πώς δέν ύπάρχουν και άλλοι "Ελληνες συγγραφείς επίσης άξιόλογοι. "Υπάρχουν, τούς γνωρίζομε, όπως τούς γνωρίζουν και έξω από την "Ελλάδα, όπου μεταφράζονται, όπου ξανατυπώνονται μάλιστα οί μεταφράσεις των έργων των. Μιά φορά παραμένει άνατίρρητο τό γεγονός ότι τό όνομα του Καζαντζάκη είναι τό κορυφαίο — ακόμη και συγκριτικά με τά όνόματα πολλών ξένων που πήραν τό Νόμπελ — τό όνομα που διαφημίζει περισσότερο, όχι περιορισμένα στις εύρωπαϊκές χώρες αλλά και σ' άλλες άπώτερες, γεωγραφικά δυσπρόσιτες περιοχές, τά "Ελληνικά Γράμματα. Τό εξακρίβωσα προσωπικά, σ' όλες τίς ξένες πολιτείες που πέρασα ταξιδεύοντας, σ' όλα τά βιβλιοπωλεία που γύρισα, τά καλύτερα, τά τελειότερα έξοπλισμένα. 'Ο Καζαντζάκης ήταν πάντα παρών.

Και μαζί με την έκταση που έπηρε ή έπιτυχία του στο έξωτερικό, παρατηρείται και κάτι άλλο επίσης άξιοσημείωτο. 'Η διάρκεια της δημοτικότητός του. Θέλω νά πώ ή αντίσταση που παρουσιάζει τό έργο του στο χρόνο, στή φθορά του χρόνου. 'Αποτελεί μία περίπτωση από τίς σπανιότερες. Γιατί οί έπιτυχίες, και οί πιο χτυπητές, ξεφρίζουν κατά κανόνα ύστερα από ένα χρονικό διάστημα, πολλά έργα από εκείνα που έπροκάλεσαν ένα ένδιαφέρον στην άρχή, παραμερίζονται άργότερα, λησμονιούνται. "Υπάρχει ακόμη και ο ανταγωνισμός, συνεχής και έντονος, μία που όλο και μεγαλώνει ο αριθμός των λογοτεχνικών έργων που μεταφράζονται, καθώς ή μετάφραση έχει μπει πιά στο ρυθμό της εποχής μας όσο ποτέ στο παρελθόν, με συνέπεια νά γίνονται οί λογοτεχνικές συναλλαγές όλοένα πυκνότερες, και νά μεταφέρονται τά Γράμματα από χώρα σε χώρα, σαν τά άλλα προϊόντα που χρειάζεται νά βρουν άγοραστές. Πρόγμα όχι και τόσο εύκολο. Γιατί δέν πρέπει νά ξεχνάμε ότι τώρα ή σχέση του ανθρώπου με τά βιβλία, όσο και άν του άρέσουν, δέν φτάνει στην ένταση που έφτανε άλλοτε, ούτε παρατείνεται, ούτε συνεχίζεται τόσο. Μάλιστα από τον άέρα που φυσά σ' όλα τον κόσμο, βγάζουν άρκετοί τό συμπέρασμα ότι οί σύγχρονοι άνθρωποι προσέχουν λιγότερο τά λεγόμενα «φιλολογικά», δέν δένονται με τά ένδοξα όνόματα. Πού χάνουν άλλωστε τή δόξα τους κι' εκείνα. 'Απόδειξη ή παρακμή του Μορέας. 'Αρκεί νά σάς πώ ότι καλά — καλά δέν ήξεραν ούτε τό όνομά του, όταν πήγα νά ζητήσω πρόπερι τίς «Στροφές» σ' ένα από τά πρώτα παρισινά βιβλιοπωλεία, και χρειάστηκε νά καταφύγω σ' ένα μικρό παλαιοπωλείο του μπουλβάρ Σαιν - Μισέλ. Νά γιατί μίλησα για τόν Καζαντζάκη, για την εξαίρεση του Καζαντζάκη, που τό έργο του είναι πάντα περιζήτητο και ο θρύλος του φτάνει ως την άλλη άκρη της Οικουμένης, ως τό Νέο Κόσμο και την "Απω "Ανατολή.

Θά τόν παρουσιάσω όπως τόν θυμάμαι. 'Ηταν από τούς πετυχημένους πιά, τούς γνωστούς λογοτέχνες που έ γνώρισα στην "Αθήνα, όταν άφησα τή γενετήριά μου για νά γραφτώ στο Πανεπιστήμιο. Γράφτηκα, αλλά μαζί με τό δρόμο που οδηγούσε στο Πανεπιστήμιο έπηρα κι' έναν άλλο, αυτόν που έπαιρναν τότε πολλοί νέοι καθώς εβιάζονταν νά μπουν στον άγώνα, νά προσφέρουν τίς ύπηρεσίες τους. Τό δρόμο που οδηγούσε στο «Νουμά» του Δημήτρη Ταγκόπουλου, τό μαχητικότερο όργανο του δημοτικισμού, που είχε τά γραφεία του στο σημάδι που προσπερνώντας την οδό "Αριστείδου φτάνετε στην οδό Σοφοκλέους, σ' ένα ισόγειο που με τή σημερινή διαρρύθμιση του χώρου έχει πιά έξαφανιστεί. Δίπλα δρισκόταν τό συμβολαιογραφείο του Ρήγα Γκόλφη, του φι-

λου ποιητή που μαζί με τόν άλησμόνητο Καρβαίο και τόν κοινωνικά πρωτοποριακό εκείνα τά χρόνια Σπαρτιάτη λογοτέχνη Κώστα Παρορίτη (τόν καθηγητή Σουρέα) συγκροτούσαν τό μεγάλο έπιτελείο του περιόδικου, όπου έρχότανε κι' ο Παλαμάς πότε - πότε. Τότε εδημοσίευσαν κάτι στο «Νουμά», που ήταν μάλλον άσκηση γλωσσική, με διάφορες ιδιωματικές μανιάντικες λέξεις, πράγμα που γινότανε συχνά από τούς περισσότερους και πιά πολύ από τούς νέους τούς φανατισμένους με τό δημοτικισμό, που αγαπούσαν κάθε λαϊκή έκφραση. Και τά ποιήματα και τά πεζά κείμενα ελογαριάζονταν με τό γλωσσικό τους βάρος, κι' έπρεπε νά φέρνουν άγνωστες λέξεις από την ύπαιθρο, σαν μπάλλες, σαν πολεμοφόδια, για τή μάχη της δημοτικής, που άπορροφούσε τά πάντα, κι' έκανε επάνω - κάτω ζήτημα δευτερεύον κάθε άλλη αδιότητα του δημοσιεύματος, είτε επρόκειτο για ποιήματα είτε για πεζό.

'Ο Καζαντζάκης μου έγραψε άμέσως — ήταν τό πρώτο γράμμα που έλαβα στή σταδιοδρομία μου — κι' άργότερα, κατάλαβα τί τον παρακίνησε σ' αυτό. Οί λέξεις, οι νέες δημοτικές λέξεις, που ο Καζαντζάκης τίς ρουφούσε ως τό τέλος σαν στρείδια, σαν φρέσκα θαλασσινά, τίς ένωθε σαν πυρήνες καρπών, όπου καθώς τό δέντρο κρατά κι' ή γλώσσα κρυμμένο τό μυστικό της γονιμότητος. Τό βλέπει κανείς στο έκφραστικό κέφι του όταν χρησιμοποιεί κρητικές λέξεις μ' όλη την πρώτη γεύση τους. Θυμάμαι πώς όταν κάποτε σ' ένα μου κείμενο, για νά δείξω την κίνηση της επιστροφής χωρικών από τίς εργασίες, μεταχειρίστικα τή μανιάντικη έκφραση «Βασιλεύοντας ο ήλιος, άνθρωποι και ζωντανά έπαιρναν τό πισάχναρο για τό χωριό», ήρθε έπίτηδες στο «Βήμα» για νά μου ειπεί ότι ή λέξη πισάχναρο κάνει τό στρίψιμο του πατήματος πιά άμεσα αίσθητο.

'Η πρώτη γνωριμία μας έγινε κατόπιν φίλια, μία φίλια σταθερή που ποτέ δέν χαλωρώθηκε, άν και οί συναντήσεις μας άραιώσαν άργότερα με τά μακρινά του ταξίδια. Περνούσε τότε από τή μερξονική περίοδο του άνήσυχου στοχασμού του, κι' έγύριζε από τό Παρίσι, όπου παρακολούθησε στο Κολλέγιο της Γολλίας τό διάσημο φιλόσοφο, που τά μαθήματά του πήγαιναν νά τ' άκούσουν από παντού. "Άρες - άρες, μάλιστα στην έκφραση του Καζαντζάκη ύπηρχε μία ύποφια όμοιότητα με τόν Μπερζον, καθώς και κάτι από τή γοητεία του, όπου όμως δέν έπαιζε κανένα ρόλο τό στοιχείο της φωνής. 'Η ύποβολή του Καζαντζάκη όφειλετο στον τίμιο τόνο όλης του της προσωπικότητος.

Καθώς θά είναι γνωστό — και τό επαναλαμβάνω για κείνους που δέν έτυχε νά τό ξέρουν — τά πρώτα του λογοτεχνικά δημιουργήματα ήταν τό «'Οφισ και τό Κρίνο», κατόπιν ο «Πρωτομάστορας». Θά θυμίσω μαζί με τόν μερξονικό Καζαντζάκη και μία άλλη φάση του, όλιγότερα γνωστή, του ντανουνουσιακού αίσθητισμού, εκείνα τά χρόνια διάχυτου σ' όλη την "Ελλάδα. "Εδωσε επίσης, άν δέν λαθεύω, κι' ένα έργο θεατρικό, τό «Ξημερώνει». "Υπογράφονταν: Πέτρος Ψηλαρείτης — ύστερα από τό πρώτο του ψευδώνυμο: Κάμμα Νιρδαμή — κι' είχε επίβληθεί στους λογοτεχνικούς κύκλους μ' όλο που δέν πολυσύχναζε στίς συνηθισμένες συγκεντρώσεις, ακόμη και της Δεξαμενής όπου καθόταν. Σάν άνθρωπος δέν ήταν δύσκολος, ούτε άνηκε στην κατηγορία εκείνων που κάνουν τό δύσκολο από πόδα. Τουναντίον έδειχνε πάντα την έγκαρδιότερη απλότητα, έδεχόταν στο σπίτι του, γελούσε με τόν πιο καλόδολο τρόπο, τού άρεσε νά πηγαίνει με φίλους σε έκδρομές.

Τό πρόσωπό του δέν είχε και στά νιάτα του τόνο πολύ νεανικό, δέν άφηγε την έντύπωση που αφήνει τό έξωτερικό των νέων. 'Ο Καζαντζάκης, άν και με γερή κρητική κρήση, ποτέ δέν έδειχνε φρεσκάδα, άνθροπτητα. Φαινότανε σαν μεγάλος, σαν προχωρημένος στην ηλικία, έτσι όπως ήταν μαυροδέματος ξεραγκιανός, ασκητικός, γωνιώδης. Κι' αυτό έδινε σ' όλο τό παρουσιαστικό του, σ' όλες τίς χειρονομίες του, σ' όλη την προσεκτική του κίνηση, μία άπόχρωση πνευματικής ώριμότητος από τότε...

"Αλλο χαρακτηριστικό. 'Η έπιβολή του Καζαντζάκη γινότανε έκδηλη από την πρώτη στιγμή, δίχως μανιέρες, χωρίς την παραμικρότερη έπιτήδευση. Με τόν τρόπο που μιλούσε, με τόν τρόπο που κύτταζε, μ' όλα του τά άστάθμητα σάς άφηνε τή βεβαιότητα ότι δέν πήγαινε νά έπιδειχθεί, νά φαταγωγήσει τή διτρίνα. "Αλλά νά έκφράσει μία βαθύτερη λαχτάρα για ότι ένδιαφέρει τόν άνθρωπο, τή μοίρα του. Και μία που μιλώ για την παρουσία του, θά βεβαιώσω με την προσωπική πείρα μου τό έξής, που σχετίζεται με τό ήθος του ανθρώπου. "Από τό στόμα του Καζαντζάκη δέν άκουσα ποτέ νά βγαίνει, ακόμη και για κείνους που θά μπορούσαν νά θεωρηθούν έχθροί του, που ήσαν έχθροί του, ένας λόγος που νά θυμίζει πάθος ταπεινότητας, που νά προσβάλλει την πνευματική περηφάνεια του ανθρώπου, που νά σάς κάμει νά ντραπέιτε για τήν ανθρώπινη μικρότητα. Και άναφανή αυτή τή συμπεριφορά τή γεμάτη άξιοπρέπεια, γιατί τέτοια παραδείγματα δέν είναι δυστυχώς στον τόπο μας συνήθη.

Γ. ΦΤΕΡΗΣ